

MAJOROS MÁTÉ

„Vergilius Evangéliuma” – Faltonia Betitia Proba: *Cento Virgilianus*

Jelen kötetben Faltonia Proba, a késő antikvitás kiemelkedő költőnőjének egyetlen fennmaradt költeménye, egy vergiliusi cento fordítása olvasható, amelyben a költőnő, Vergilius életművét felhasználva, az Ó- és Újszövetség epikus formában való parafrázisát tűzte ki célul.¹

Kulcsszavak: Faltonia Betitia Proba, cento, későantik irodalom, keresztény költészet, Vergilius-parafrázis, női költészet, női költők

Hatását tekintve a késő antikvitás legjelentősebb és legműveltebb latin költőnője, a kortársak és az utókor megítélése szerint is kétségtelenül Faltonia Betitia Proba (306/315 – 353/366).² Családja, a *gens Anicia* – amelyhez később többek közt a kitűnő filozófus, Boethius is tartozott³ –, az egyik legelőkelőbb római család volt ekkoriban, és híres volt keresztény hitéről. Az Aniciusok intenzív patrónusi tevékenységet is folytattak, pártfogoltjaik közé tartozott többek közt Claudius Claudianus, az „utolsó római költő” is, aki 395-ben két fiatal Anicius, Probinus és Olybrius *consulságára* írt dicshimnusz.⁴

Férje, Adelphius, római *proconsul* volt, unokája, Anicia Faltonia Proba (Petronius Probus felesége) pedig szintén költőnő volt.⁵ Költészetéről nem könnyű képet alkotni, mert egyetlen fennmaradt műve, amelynek

¹ A publikáció az MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatócsoport (TK2016-126) támogatásával jelent meg.

² STEVENSON (2005: 64).

³ STEVENSON (2005: 64).

⁴ MEZEI (1988: 223).

⁵ SCHENKL (1888: 513–514).

azonban halhatatlanságát köszönheti, nem más, mint egy vergiliusi *cento*, amely, az ajánlástól és az *invocatió*tól eltekintve, teljes egészében Vergilius műveiből, főképp az *Aeneis*ből származó sorokból, illetve felsorokból van összeeszkábálva.

A bevezetőben írja, hogy úgy gondolta, a költő sorainak felhasználásával verses formába önti az Ó- és az Újszövetséget, és úgy adja elő, ahogyan azt bizonyára Vergilius is előadta volna. „Jobbá formálja” tehát az eredetit, a kereszténység számára is fogyaszthatóbbá téve ezáltal a pogány klasszikust. Szerzői intenciója egyértelmű és világos. Célja voltaképpen Vergilius krisztianizálása, ha tetszik, szentté avatása, méghozzá oly módon, hogy a költő életművéből keresztény kontextust hoz létre, miközben magát a szöveget érintetlenül hagyja, megőrizve annak vergiliusi ízét és hangzását.

Hogy sikerrel járt, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a *Centó*t már a maga korában is dicsérték, és később sem vesztett népszerűségéből: még a reneszánszban is használták iskolai olvasmányként, illetve gyakran szerepelt szerzetesi könyvtárak katalógusaiban.⁶ Nyomtatásban először Michael Wensler jelentette meg Bázelen, 1475-ben, majd ezt követően még tizennégy kiadást ért meg a 16. században.⁷ Proba művéről a jeles olasz humanista, Maffeo Vegio is elismeréssel szólt,⁸ aki egyébként maga is nagy csodálója lévén Vergiliusnak, írt egy befejező, tizenharmadik éneket az *Aeneis*hez.

Háromszáz évvel megírását követően Sevillai Szent Izidor *De viris illustribus* című munkájából nemcsak az derül ki, hogy Proba *Centó*ját olvasták, hanem az is, hogy jóformán kanonikus szöveggént tekintettek rá.⁹ Nem túlzás tehát, és méltán illeti meg művét ennek alapján a „Vergilius evangéliuma” elnevezés.

A latin szöveget, amelynek alapján a magyar fordítás is készült, Cullhed kritikai kiadása szerint közlöm.¹⁰ A szöveg magyar fordítását, mivel épp *cento*-mivoltából fakadóan problematikus és aligha érdemes

⁶ STEVENSON (2005: 69).

⁷ STEVENSON (2005: 69).

⁸ STEVENSON (2005: 69).

⁹ STEVENSON (2005: 69).

¹⁰ CULLHED (2015: 190–231).

versben lefordítani, Nagyillés János javaslatára prózában adom közre. Amennyiben egy, az eredeti szöveg *cento*-jellegét is szem előtt tartó, teljesen autentikus, formahű fordításra törekedtem volna, Probához hasonlóan magyarul is *centót* kellett volna készítenem, tehát pl. Lakatos István Vergilius-fordítását felhasználva kellett volna összeillesztgetnem a megfelelő sorokat, ami, lévén, hogy a fordítás már interpretációja az eredeti szövegnek, legalább is jelentősebb módosítások nélkül nem volt lehetséges. Bizonyos szófordulatokat és kifejezéseket azonban, a *cento*-hatás és a vergiliusi áthallások érzékeltetése kedvéért, némely esetben, ahol ez lehetséges volt, átvettem a magyar fordításokból. A *dedicatio* és az *invocatio* magyarra fordítása során viszont, minthogy azok nagyrészt Proba saját szerzeményei, tehát nem valódi *centók*, megtartottam az eredeti versmértéket. A könnyebb követhetőség és átláthatóság kedvéért átvettem az 1719-es hallei kiadás¹¹ szövegének tagolását, és a fejezetcímek tekintetében is ezt a kiadást vettem alapul. A fordítás ellenőrzéséért, és az annak kapcsán tett értékes észrevételekért, javaslatokért a köszönet Nagyillés Jánost illeti.

Források

KROMAYERUS 1719 Io. Henri. KROMAYERUS (ed.), *Probae Falconiae F. Cl. Cento Virgilianus Historiam Veteris Et Novi Testamenti Complexus*, Halae Magdeburgicae, 1719.

Felhasznált irodalom

- CULLHED 2015 S. S. CULLHED, *Proba the Prophet: the Christian Virgilian Cento of Faltonia Betitia Proba*, Leiden, 2015.
- MEZEI 1988 MEZEI B. (ford.), *Claudius Claudianus versei*, Budapest, 1988.
- SCHENKL 1888 C. SCHENKL (ed.), *Probae Cento*, in: F. TEMPSKY (ed.), *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum Vol. XVI. Poetae Christiani Minores Pars I*, Vindoboniae, 1888.
- STEVENSON 2005 J. STEVENSON, *Women Latin Poets: Language, Gender, and Authority, from Antiquity to the Eighteenth Century*, New York, 2005.

¹¹ KROMAYERUS (1719).

Faltoniae Betitiae Probae

Cento Virgilianus¹

Romulidum ductor, clari lux altera solis,
 eoa qui regna regis moderamine iusto,
 spes orbis fratrisque decus, dignare Maronem
 mutatum in melius divino agnoscere sensu,
 scribendum famulo quem iusseras. Hic tibi mundi 5
 principium formamque poli hominemque creatum
 expediet limo. Hic Christi proferet ortum,
 insidias regis, magorum praemia, doctos
 discipulos pelagique minas gressumque per aequor,
 hic fractum famulare iugum vitamque reductam 10
 unius crucis auxilio reditumque sepultae
 mortis et ascensum pariter sua regna petentis.
 Haec relegas servesque diu tradasque minori
 Arcadio, haec ille suo semini, haec tua semper
 accipiat doceatque suos augusta propago. 15

Iam dudum temerasse duces pia foedera pacis,
 regnandi miseros tenuit quos dira cupido,
 diversasque neces, regum crudelia bella
 cognatasque acies, pollutos caede parentum
 insignis clipeos nulloque ex hoste tropaea, 5
 sanguine conspersos tulerat quos fama triumphos,
 innumeris totiens viduatas civibus urbes,
 confiteor, scripsi: satis est meminisse malorum:
 nunc, deus omnipotens, sacrum, precor, accipe carmen
 aeternique tui septemplicis ora resolve 10
 spiritus atque mei resera penetralia cordis,

¹ A latin szöveget Sigrid Schottenius CULLHED, *Proba the Prophet: the Christian Virgilian Cento of Faltonia Betitia Proba*, Leiden, 2015, 190-231 kiadásából idézem.

Faltoniae Betitiae Probae

Cento Virgilianus

Tündöklő nap mása, a rómaiak vezetője,
napkeleten te igaz kézzel kormányzod a népet,
testvérednek a dísze vagy, és mentsvára a földnek,
jobbá formáltad Marót szent érzületeddel.
Írni te biztattad szolgád, aki szólni fog arról,
hogy jött létre a föld, hogy néz ki az ég, hogy az ember
hogy készült sárból, hogy Krisztus hogy született meg,
s mit művelt a király; bölcsek hozományairól, hogy
kit tanított, s hogy járt viharos tengernek a tükrén.
Szól arról, hogy támadt fel, tért vissza az élet,
s tört a kereszt segedelmével meg a szolgálai járom,
s hogy szállt égi királyságába az eltemetett holt.
Olvasgasd, őrizd, Arcadiusodnak is add át,
s adja tovább ő is, mindezt fenséges utódod
mélyen vesse szívébe, tanítsa övéit is erre.

Invocatio.

Arról, hogy rég megszegették a vezérek a békét,
mert szívük romlott hatalomvágy verte bilincsbe;
zsarnokölésekről, jól ismert ütközetekről,
zord haddelhaddról, ragyogó pajzsról, mit atyáknak
vére csufít el, zsákmányról (nem külhonoról), és
Rómának vértől csepegő diadalmenetéről,
s városról, ami már sokszor vesztette lakóját,
minderről írtam, tudom, ennyi elég is a rosszról.
Kérlek, Uram, most szent munkámra tekints kegyelemmel,
és lelkednek örök száját, ami hétszeresen szent,
oldozd fel, kérlek, s tárd fel szívemnek a mélyét,

arcana ut possim vatis Proba cuncta referre.
 non nunc ambrosium cura est mihi quaerere nectar,
 nec libet Aonio de vertice ducere Musas,
 non mihi saxa loqui vanus persuadeat error 15
 laurigerosque sequi tripodas et inania vota
 iurgantesque deos procerum victosque penates:
 nullus enim labor est verbis extendere famam
 atque hominum studiis parvam disquirere laudem:
 Castalio sed fonte madens imitata beatos 20
 quae sitiens hausi sanctae libamina lucis
 hinc canere incipiam. praesens, deus, erige mentem;
 Vergilium cecinisse loquar pia munera Christi.
 Rem nulli obscuram repetens ab origine pergam,
 si qua fides animo, si vera infusa per artus 25
 mens agitat molem et toto se corpore miscet
 spiritus et quantum non noxia corpora tardant
 terrenique hebetant artus moribundaque membra.

O pater, o hominum rerumque aeterna potestas,
 da facilem cursum atque animis inlabere nostris, 30
 tuque ades inceptumque una decurre laborem,
 nate, patris summi vigor et caelestis origo,
 quem primi colimus meritosque novamus honores,
 iam nova progenies, omnis quem credidit aetas,
 [munera vestra cano; satis est potuisse videri].
 nam memini veterum volvens monumenta virorum 35
 Musaeum ante omnes vestrum cecinisse per orbem
 quae sint, quae fuerint, quae mox ventura trahantur,
 omnia, ut ipse tener mundi concreverit orbis.
 felix, qui potuit rerum cognoscere causas,
 unde hominum pecudumque genus vitaeque volantum 40
 et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus;
 † et liquidi simul ignis (.....
) et caeli mobilis umor †.
 haut aliter prima crescentis origine mundi
 inluxisse dies aliumve habuisse tenorem
 crediderim. maior rerum mihi nascitur ordo, 45

hogy minden titkát Proba elmondhassa egészen.
 Nem dolgom most, hogy megleljem az isteni nektárt,
 s nem vágyam Múzsát levezetni az aoni csúcsról.
 Csak hiu ábránd, nem hiszem én, hogy szólnak a sziklák,
 hogy vesztés penatések, a delphi babérkoszorús szék,
 vagy vezetőik irigy istenségei értik imáim.
 Nem vágyom rá, hogy szavaimtól nőjön a hírem,
 s némi sikert hozzon számomra az emberi becsvágy;
 szomjúságom a Parnasszus vize csillapította,
 és mint költők, felfrissültem az égi nedűtől.
 Itt kezdem dalom: öntsd el a szívemet, ó, te Hatalmas,
 s Maróként zengjem Krisztusnak szent adományát.
 Jól ismert dolgot kezdek most újra előlről,
 már ha elég a hitem, s szándékom, elöntve a testem,
 megbirkózik a súllyal, s eggyé válik a lelkem
 testemmel, s nem tart fel az annyira bűnös anyag, s nem
 tompulok el testem múlandó porhüvelyétől.

1. Könyörgés Istenhez.

Ó, Atyám, ó, aki az emberek, és mindenek fölött örökké uralkodsz,
 adj könnyű életet, és áradj szét szívünkben,
 te segíts, és fejezzük be együtt a megkezdett munkát.
 Ó, Fiú, a leghatalmasabb atyának ereje és az ég fia,
 akit mi elsőként imádunk, és a téged megillető tiszteletet megújítjuk,
 mint új utódok, akiben az egész nemzedékünk hitt.
 [Adományaitokról zengek dalt, és ez épp elegendőnek látszik]
 Én már olvastam a régi férfiak írásait, és emlékszem rá,
 hogy a te Múzsád mindenki előtt énekelte az egész világon,
 hogy mi van, mi volt, és hogy mi minden lesz majd a jövőben.
 ahogy maga a még lágy világ egésze összesűrűsödött.
 Boldog, aki meg tudta ismerni a dolgok okait,
 hogy honnan származnak az emberek, a négy lábú állatok faja, és a madarak,
 miféle szörnyeket terem márvány tükre alatt a tenger,
 és honnan ered víz és a tűz (.....
) és a változó levegőég nedvessége.
 Nem hinném, hogy másként virradt meg a nap
 a még formálódó világ kezdetén, vagy hogy más pályán
 haladt. Szemem előtt az események jelentősebb sora sejlik fel,

si qua fidem tanto est operi latura vetustas.
 namque — fatebor enim — levium spectacula rerum
 semper equos atque arma virum pugnasque canebar
 et studio incassum volui exercere laborem. 50
 omnia temptanti potior sententia visa est
 pandere res altas terra et caligine mersas.
 inque dies aliquid iam dudum invadere magnum
 mens agitat mihi, nec placida contenta quiete est.
 ore favete omnes laetasque advertite mentes,
 matres atque viri pueri innuptaeque puellae. 55

Principio caelum ac terras camposque liquentes
 lucentemque globum lunae solisque labores
 ipse pater statuit, vos, o clarissima mundi
 lumina, labentem caelo quae ducitis annum. 60
 nam neque erant astrorum ignes nec lucidus aether,
 set nox atra polum bigis subvecta tenebat,
 et chaos in praeceps tantum tendebat ad umbras,
 quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum.

tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
 aëra dimovit tenebrosam et dispulit umbras 65
 et medium luci atque umbris iam dividit orbem.
 sidera cuncta notat tacito labentia caelo
 intentos volvens oculos, qua parte calores
 austrinos tulerit, quae terga obverterit axi, 69a
 [Obliquus qua se signorum verteret ordo.] 69b

postquam cuncta videt caelo constare sereno 70
 omnipotens stellis numeros et nomina fecit
 temporibusque parem diversis quattuor annum
 aestusque pluviasque et agentes frigora ventos.

ha az utókor valami módon meg fogja hozni egy ekkora munka számára a bizalmat. Ugyanis, bevallom, mindig könnyű témák látványosságairól, lovakról, fegyverekről, vitézekről és csatákról énekeltem, és nagy igyekezettel forgattam magamban azt, hogy hiábavaló munkát végezzek. Ha mindent megvizsgálók, helyesebbnek tűnik feltárni azokat a dolgokat, amelyeket a föld mélye és homály takar. S szívem már rég nap mint nap arra ösztökél, hogy valami nagy dologba kezdjek, és nem hagy nekem nyugtot. Hallgassátok beszédem, és figyeljetek mindnyájan örömmel, anyák, férfiak, fiúk és hajadon leányok.

2. A világ megteremtése.

Kezdetben teremtette az Atya az eget és a földet és a vízi mezőket, a Hold és a Nap tündöklő gömbjét és fogyatkozásait, s titeket, ó, a világnak ragyogó csillagai, akik az égen haladva vezetitek az évet. Ugyanis nem voltak sem tüzes csillagok, sem világos ég, hanem a sötét éjszaka tartotta fogva az eget fenn száguldó kettős fogatával, és a káosz akkora mélységbe terjedt az alvilágban, amekkora magasságába nézve az égnek csodáljuk a hatalmas Olympost.

3. A fény és a sötétség szétválasztása.

Akkor a Mindenható Atya, akinek a legnagyobb a hatalma a dolgok felett, elválasztotta a levegőt és a sötétséget, és elűzte az árnyakat, a földet középen felosztotta, és egyik részét a fénynek, a másikat a sötétségnek adta. A csendes égen sikló összes égiteket elnevezi, miközben végigpergeti rájuk szegezett szeméit, és kijelöli, hogy melyik irányba vigye a déli hőséget, mi fordítsa hátát az égnek, [és merre forduljon a csillagok égi rendje.]

4. Az év négy részre osztása télre, tavaszra, nyárra és ősze.

Miután látta a Mindenható, hogy mindez szilárdan áll a csendes égen, meghatározta a csillagok számát és neveit, majd ezután felosztotta az évet négy egyenlő részre: hőségre, esőre és hideget hozó szelekre.

atque haec ut certis possimus discere signis,
 vere tument terrae et genitalia semina poscunt 75
 ac medio tostas aestu terit area fruges
 et varios ponit fetus autumnus et atra
 venit hiemps: teritur Sicyonia baca trapetis,
 atque in se sua per vestigia volvitur annus.
 tempore iam ex illo fecundis imbribus aether 80
 magnus alit magno conmixtus corpore fetus.

Et iam prima novo spargebat lumine terras
 ducebatque diem stellis Aurora fugatis.
 tum durare solum et discludere Nerea ponto 85
 incipit et rerum paulatim sumere formas.
 Et variae pelagi facies inmania cete
 aequora verrebant caudis aestumque secabant.
 nec non et vasti circum gens umida ponti
 iam sole infuso, iam rebus luce relectis
 exsultans rorem late dispergit amarum. 90

postera iamque dies primo surgebat eoo.
 fundit humus flores et frondes explicat omnes
 sanguineisque inculta rubent aviaria bacis,
 non rastris, hominum non ulli obnoxia curae.

tertia lux gelidam caelo dimoverat umbram. 95
 avia tum resonant avibus virgulta canoris
 et liquidas corvi presso dant gutture voces
 nec gemere aëria cessavit turtur ab ulmo.

És, hogy ezeket biztos jelekről megismerhessük,
tavasszal duzzadnak a földek, és termékenyítő magokat kérnek,
a nyár közepén szárított termést csépel a szérű,
és különféle terméseket hoz az ős, majd jön
a sötét tél: olajsajtóval dörzsölik a sicyoni olajbogyót:
és újra gördülni kezd az év saját nyomain.
A nagy ég, amely összekeveredett a nagy anyaggal,
már attól az időtől fogva bőséges esővel táplálta a termést.

5. A teremtés első napja.

És már az első óra meghintette új fénnel a földeket,
és Auróra hozta magával a napot, miután a csillagok elhalványultak.
Ezután elkezd megkeményedni a föld, elválnak Nereus
a tengertől, és lassan elkezdi fölvenni a világ dolgainak formáit,
és különféle alakú tengeri szörnyek borzolták
a tenger cetektől rettenetes tükrét, és farkukkal átszelték a hullámokat.
És miután a nap szétáradt rajta, s fényénél
a dolgok láthatóvá váltak, a roppant tenger nedves élőlényei
ugrándozva szórják egyszerre a sós harmatot.

6. A teremtés második napja.

És már fel is kelt az első reggelen a következő nap.
A föld virágokat terem, minden kibontja lombját,
piros gyümölcsöktől vöröslenek a vad madárlakok,
és az emberek közül se volt senki alávetve sem a kapának, sem a gondnak.

7. A teremtés harmadik napja.

A fény háromszor eltávolította az égről a fagyos éjszakát.
Akkor madárdaltól zengtek a járhatatlan bozótok,
tisztán csengő hangokat adtak a hollók összepréselt torkukból,
és a gerle sem szűnt búgni a magas szilfáról.

quarto terra die variarum monstra ferarum
 omnigenumque pecus nullo custode per herbam 100
 educit silvis subito mirabile visu.
 tum demum movet arma leo, tum pessima tigris
 squamosusque draco et fulva cervice leaena
 saevire ac formae magnorum ululare luporum.
 cetera pascuntur virides armenta per herbas, 105
 nec gregibus liquidi fontes nec gramina desunt.

iamque dies alterque dies processit, et omne
 hoc virtutis opus divinae mentis et haustus
 prospiciens genitor perfectis ordine rebus
 expleri mentem nequit ardescitque tuendo 110
 terrasque tractusque maris caelumque profundum,
 alituum pecudumque genus, secumque volutat,
 qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
 neu segnes iaceant terrae. iuvat usque morari.

talia versanti subito sententia sedit, 115
 felicemque trahit limum fingitque premando
 pingue solum primis extemplo a mensibus anni.
 Iamque inproviso tantae pietatis imago
 procedit nova forma viri pulcherrima primum,
 os umerosque deo similis, cui mentem animumque 120
 maior agit deus atque opera ad maiora remittit.

quaeritur huic alius; nec quisquam ex agmine tanto
 audet adire virum sociusque in regna vocari.
 haut mora continuo placidam per membra quietem
 dat iuveni et dulci declinat lumina somno. 125

8. A teremtés negyedik napja.

A negyedik napon a föld váratlanul különféle vadállatokat és mindenféle marhát kivezette az erdőből szerte a réten, mindenféle őrizet nélkül: váratlan látványuk csodálatos volt. Csak ezután kezd harcot az oroszlán, és ezután kezd vadul viselkedni a rettenetes anyatigris, a pikkelyes kígyó, a sárga nyakú nőtény oroszlán, és ezután kezdenek el vonítani a nagytermetű farkasok. Az állatok más csapatai legelnek a zöldellő mezőn, és a nyájaktól sem hiányzik a csörgedező forrás, sem a pázsit.

9. A teremtés ötödik és hatodik napja.

Eltelt ez a nap, és megvirradt egy másik, és az isteni erőből, elméből és munkából származó egész művére tekintett a Teremtő, miután sorjában befejezett mindent, nem tudott vele betelni, és fűteni kezdte a vágy, hogy megvédje a földeket, a hatalmas tengert, a magas eget, és a szárnyasok és négy lábúak fajait, s magában meghányta-vetette, hogy kik rendelkezzenek korlátlan hatalommal a tenger, és kik a földek felett, nehogy a lusta földek parlagon heverjenek. Egészen felvidította, hogy ezzel tölti idejét.

10. Az első ember megteremtése.

Miközben fejét töri, hirtelen a következő gondolat szállja meg: termékeny iszapot vesz magához, és nyomkodva megformálja a zsiros földet rögtön az év első hónapjaitól kezdve. És meg is jelent az oly hatalmas szeretet képmása, az ember új és igen szép alakja, az arcára és a testére nézve az Istenhez hasonlatos, akinek a hatalmas Isten elmét és lelket adott, és nagyobb feladatokra szánta.

11. Éva megteremtése.

Társat teremtett neki; és a mégoly nagy állati hordákból egy sem merte az emberhez mérni magát, s nem mert a hatalomban az Isten társának neveztetni. Mindjárt ezután [Isten] a testét átjáró, nyugalmas álmodat ad az ifjúnak, és lecsukja szemeit édes álmokra.

Atque illi medio in spatio iam noctis opacae
 omnipotens genitor costas et viscera nudat.
 harum unam iuveni laterum conpagibus artis
 eripuit subitoque oritur mirabile donum —
 argumentum ingens — claraque in luce refulsit 130
 insignis facie et pulchro pectore virgo,
 iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
 olli somnum ingens rumpit pavor, ossaque et artus
 coniugium vocat ac stupefactus numine pressit
 exceptique manu dextramque amplexus inhaesit. 135

His demum exactis torquet qui sidera mundi
 infit: eo dicente premit placida aequora pontus
 et tremefacta solo tellus, silet arduus aether:
 “vivite felices interque nitentia culta
 fortunatorum nemorum sedesque beatas. 140
 haec domus, haec patria est, requies ea certa laborum.
 his ego nec metas rerum nec tempora pono:
 imperium sine fine dedi, multosque per annos
 non rastros patietur humus, non vinea falcem.
 at genus immortale manet, nec tarda senectus 145
 debilitat vires animi mutatque vigorem.

vos contra quae dicam animis advertite vestris. 147a
 [In medio ramos annosaque bracchia pandens] 147b
 est in conspectu ramis felicibus arbos,
 quam neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
 religione sacra numquam concessa moveri. 150
 hac quicumque sacros decerpserit arbore fetus,
 morte luet merita: nec me sententia vertit.
 nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor
 conmaculare manus — liceat te voce moneri —,
 femina, nec te ullius violentia vincat, 155
 si te digna manet divini gloria ruris.”

A sötét éjszaka közepén a Mindenható Isten
feltárja bordáját és belső részeit.
Ezek közül kiragad egyet az ifjú testének szűk alkotmányából,
és hirtelen egy csodálatos ajándék születik
(mily csodálatos történet) és ragyogó fényben tündöklék fel
egy páratlan arcú és szép testű leány,
aki már eladó sorban van, és felserdült évekkel teljes.
Hatalmas félelem törte szét álmát: csontját és testét
hitvesének szólítja, és az Isteni akarattól kábultan magához szorította,
megfogta kezével, és jobbját átkarolva hozzá simult.

12. Isten megáldja Ádámot és Évát.

Végül, miután mindezt elvégezte, így szólt, aki forgatja
a világ csillagait, márpedig ha ő beszél, felkavarja a tenger nyugodt tükrét,
és a föld mindenestül megremeg, és elhallgat a magas ég is:
„Éljetek boldogan szerencsés berkek
dús veteményén s áldott vidékén.
Itt a hazátok, ez az otthonotok, küzdelmetek itt bizonyosan véget ér.
Mindennek én sem határt, sem időt nem szabok:
határtalan hatalmat adtam fölötte, és sok-sok évig
nem szenved a föld kapát, sem metszőkést a szőlő .
Fajtok pedig halhatatlan, s a lélek erejét nem gyengíti
lomha öregség, élénksége megmarad.

13. Az Úr megtiltja, hogy egyenek a jó és rossz tudásának fájáról, s ha ezt megszegik, halállal lakolnak.

Csak figyeljetelek oda arra, amit most mondok.
Láttok ott középen egy fát, amint
terméstől roskadozó öreg ágait nyújtja:
tűzrevalónak fejszével nem vághatja ki senki,
a szent vallás tiltja, hogy valaha is érintsék.
Bárki, aki szent termést szakít e fáról,
méltán fog halállal bűnhődni: ítéletem végleges.
Rá ne vegyen bármilyen okos asszonyi tanács,
hogy bemocskold kezeid. Szavam hadd intsen,
és semmilyen erőszaknak se engedj,
ha méltó akarsz maradni a dicsőségre, hogy Isten földjén élhessz.”

postquam cuncta pater, caeli cui sidera parent,
 conposuit, legesque dedit camposque nitentis
 desuper ostentat, tantarum gloria rerum.
 ecce autem primi sub limina solis et ortus 160
 devenere locos, ubi mollis amaracus illos
 floribus et dulci adspirans conplectitur umbra.
 hic ver purpureum atque alienis mensibus aestas,
 hic liquidi fontes, hic caeli tempore certo
 dulcia mella premunt, hic candida populus antro 165
 imminet et lentae texunt umbracula vites.
 invitant croceis halantes floribus horti
 inter odoratum lauri nemus ipsaque tellus
 omnia liberius nullo poscente ferebat.
 Fortunati ambo! si mens non laeva fuisset 170
 coniugis infandae: docuit post exitus ingens.

Iamque dies infanda aderat: per florea rura
 ecce inimicus atrox immensis orbibus anguis
 septem ingens gyros, septena volumina versans
 nec visu facilis nec dictu effabilis ulli 175
 obliqua invidia ramo frondente pependit,
 vipeream spirans animam, cui tristia bella
 iraeque insidiaeque et crimina noxia cordi.
 odit et ipse pater: tot sese vertit in ora
 arrectisque horret squamis, et, ne quid inausum 180
 aut intemptatum scelerisve dolive relinquat,
 sic prior adgreditur dictis seque obtulit ultro:

“dic”, ait, “o virgo—lucis habitamus opacis
 riparumque toros et prata recentia rivis
 incolimus—, quae tanta animis ignavia venit? 185

14. A Paradicsom leírása és bemutatása.

Miután az Atya, kinek az ég csillagai is engedelmeskednek,
mindezt elrendezte, törvényeket adott, és fentről megmutatta nekik
a dús mezőket, hatalmas tettei dicsőségét.
Legelőször a kelő nap fényéhez, keletre érkeztek,
ahol majoránna ölelte körül őket lágy
virágaival s édes árnyékával.
Itt örök a tavasz, és nyár van egész évben,
itt tiszták a források, itt egész évben biztosan
terem a méz, itt fehér nyárfa hajlik a barlang
főlé, és lugasokat fon a hajlékony venyigéje.
Sáfrányszín virágokkal illatozó kertek hívogatnak
illatos babérligetbe, és a föld mindent
művelés nélkül magától terem bőségesen.
Mindketten boldogok lettek volna, ha a szörnyű feleség elméje
nem lett volna balga: tudta azután, hogy hatalmasan sújtott le rájuk a vég.

15. Az ősszülőket megkísérti a Sátán.

S már el is érkezett a szörnyű nap: a virágos mezőn
ott termett az iszonyú ellenség: irdatlan gyűrűivel a kígyó
hétszeresen tekeredett, hét karikába csavarta a testét,
külsője visszataszító, beszéde sem szívélyes,
sandán és irigyen függött a zöldellő lomb között,
mérges levegőt sziszegve, kedvét a keserves háborúban,
haragban, csalárdságban és förtelmes bűnökben lelte.
Még az Atya is gyűlöli, annyi szörnyű alakot ölt,
úgy borzadnak meredő pikkelyei, és nehogy egy bűnt
vagy egy cselt is meretlenül hagyjon,
így fordul hozzá és kezd beszélni:

16. Éva félrevezetése.

„Lám, ó, szűz: árnyas ligetekben és a fövény
vankosain élünk, s patakoktól öntözött friss réten
lakunk – mégis micsoda élhetetlenség szállta meg szívünk?

strata iacent passim sua quaeque sub arbore poma,
 pocula sunt fontes liquidi: caelestia dona
 adtractare nefas: id rebus defuit unum.
 quid prohibet causas penitus temptare latentes?
 vana superstitio. rerum pars altera adempta est. 190
 quo vitam dedit aeternam? cur mortis adempta est
 condicio? mea si non inrita dicta putaris,
 auctor ego audendi sacrata resolvere iura.
 tu coniunx, tibi fas animum temptare precando.
 dux ego vester ero: tua si mihi certa voluntas, 195
 exstruimusque toros dapibusque epulamur opimis."

sic ait, et dicto citius, quod lege tenetur,
 subiciunt epulis olim venerabile lignum
 instituuntque dapes contactuque omnia foedant. 200
 praecipue infelix pesti devota futurae
 mirataque novas frondes et non sua poma,
 causa mali tanti, summo tenus attigit ore.
 maius adorta nefas maioremque orsa furorem
 heu misero coniunx aliena ex arbore germen
 obicit atque animum subita dulcedine movit. 205

continuo nova lux oculis effulsit; at illi
 terrentur visu subito nec plura morati
 corpora sub ramis obtentu frondis inumbrant—
 consertum tegumen—nec spes opis ulla dabatur.
 At non haec nullis hominum rerumque repertor 210
 observans oculis caedes et facta tyranni
 praesensit: notumque furens quid femina posset.
 continuo invadit: "procul, o procul este profani"
 conclamat, caelum ac terras qui numine firmat.

Szerte a fák a gyümölcsüket mindenfelé szórják,
tisztá forrás az ital – s bűn érinteni
az ég adományát: ez az egy hibádzik.
Mi tart vissza tőle, hogy a rejtett okok mélyére hatolj?
Üres babona. Az ügy egyik fele fölött nincs hatalmad.
Miért adott hát örök életet? Miért szabadított
meg a haláltól? Ha bízol szavamban,
vakmerően vállalom, hogy megtöröm a szent törvényt.
Te vagy a hitves, neked kell megkísérteni lelkét.
Én leszek vezérek: ha segítesz nekem és beleegyezel,
asztalt terítünk, és dús lakomához látunk.”

17. Éva megízleli a tiltott fa gyümölcsét.

Így szólt, s szónál is sebesebben törte a törvényt:
az eddig szent fa lombjával terítenek a lakomához,
ráteszik az étkeket, s érintésükkel mindent bemocskolnak.
Különösen a szerencsétlen nő töltekezik jövődjé romlásával,
csodálja az ismeretlen lombot, s teli szájjal habzsolja –
pedig ez lesz minden bajának oka – a tiltott gyümölcsöt.
S még nagyobb bűnre is vetemedik: még nagyobb örülség szállja meg,
ó jaj, mert hitvese szerencsétlen párjának is gyümölcsöt ad
a tiltott fáról, s lelkét leigázza váratlan édességével.

18. Meglátják magukat meztelenül és elfedik testüket.

Rögtön új fény ragyog fel szemeikben,
megréműlnék attól, ami hirtelen eléjük tárul, s késedelem nélkül
lombtakaró alá rejtik testüket,
ágaiból leplet fűznek: nincs már semmi reményük.
Az emberek és világ alkotója figyelte őket
és megsejtette, hogy mindez a zsarnok pusztító
ármánykodása, büntette: s tudta jól, mire képes az asszony, ha őrzöng.
Már rájuk is ripakodik „Ki innen, ki innen, elvetemültek” – kiáltja
az, aki akaratával forgatja az eget és a földet.

atque illi longe gradientem ac dira frementem ut videre, metu versi retroque ruentes diffugiunt silvasque et sicubi concava furtim saxa petunt. piget incepti lucisque, neque auras dispiciunt; taedet caeli convexa tueri.	215
Nec longum in medio tempus, cum creber ad aures visus adesse pedum sonitus genitorque per auras hunc, ubi vix multa maestum cognovit in umbra, talibus adloquitur dictis atque increpat ultro: “infelix, quae tanta animum dementia cepit? quis furor iste novus? quo nunc, quo tenditis”, inquit,	220 225
“regnorum inmemores, quae mentem insania mutat? dicite, quae lucis miseris tam dira cupido? maturate fugam totoque absistite luco: nec revocare gradum, si quando adversa vocarint, est licitum; flammis ambit torrentibus amnis	230
per medium stridens torquetque sonantia saxa attollitque globos flammarum et sidera lambit.	
ille sub haec: “tua me, genitor, tua tristis imago (* * *)	233
his posuere locis: merui nec deprecor”, inquit,	234
“omnipotens, sonitumque pedum vocemque tremesco	235
conscius audacis facti: monitisque sinistris femina fert tristis sucos tardumque saporem. illa dolos dirumque nefas sub pectore versans insontem infando indicio, moritura puella dum furit, incautum crudeli morte peremit;	240
suasit enim — scis ipse, neque est te fallere cuiquam — ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error contigimusque manu quod non sua seminat arbor.”	

19. Elmenekülnek és elrejtőznek.

Ők már messziről látták, hogy közeledik, és átkokat szór rájuk,
félelmükben meghátrálnak, és rohanva menekülnek,
s rejtőzködve keresik, hátha erdőkre vagy sziklaüregekre lelnek valahol.
Bánják már, hogy fényre vágytak, az égre fel sem néznek,
s már a mennybolt látványától is undorodnak.

20. Rájuk förmed az Úr.

Nem sok idő múltán sűrű léptek zaját
hallották közeledni, s a teremtő megszólítja a férfit
a levegőn át, akit alig ismer fel a mély sötétségben,
ilyen szavakkal szól hozzá, és rájuk förmed:
„Ó, ti szerencsétlenek, miféle téboly vette el eszetek?
Miféle új örület ez? Mire nem vetemedtek? – kérdi,
„Elfeleditek uralmatokat? Miféle örülség vett rá, hogy meggondoljátok magatokat?
Beszéljete, szerencsétlenek, miféle borzalmas vágy ez bennetek a fény iránt?
Fussatok gyorsan, távozzatok a kertből,
és megtiltom, hogy visszagyertek, bármilyen baj is szorongasson;
sisteregve kanyarog egy folyó lángoló hullámaival
a kert kellős közepén, köveket görget magával,
és tűzbuborékokat ereget: tüze a csillagokat nyalogatja.

21. Ádám mentegetőzik.

A férfi erre ezt mondja: „Ó, atyám, a te gyászos alakod
[...] száműzött ide, és nem is érdemlek kíméletet”, szól;
„Mindenható, remegek, ha hallom a hangod és lépteid zaját,
mert tudom, a tettem vakmerő volt, és bár figyelmeztetted a veszélyre,
a nő ideadta a bajt hozó gyümölcsöt s levének későbbi keserűségét.
A lány bűnös cseleket forralt, és azon mesterkedett szíve mélyén,
hogy, bár ártatlan voltam a szörnyű bűnben, csak mert ő már halálra volt ítélve,
örjögésében engem, óvatlant is elveszejtsen.
Rábeszélte ugyanis – te magad is tudod, hisz téged nem lehet félrevezetni,
láttam, és elvesztem, s hogy elragadott ez a veszedelmes tévedés –,
hogy kezem érintse a gyümölcsöt, mely nem a fáján termett.”

tum pater omnipotens solio sic infit ab alto:
 “accipite ergo animis atque haec mea figite dicta: 245
 tuque prior, scelere ante alios inmanior omnis,
 quem nec longa dies pietas nec mitigat ulla,
 hortator scelerum, coluber, mala gramina pastus
 desidia latamque trahens inglorius alvum
 cede locis, nullis hominum cogentibus, ipse, 250
 tenuis ubi argilla et dumosis calculus arvis.

at tibi pro scelere” exclamat, “pro talibus ausis
 omne aevum ferro teritur, primusque per artem,
 heu miserande puer, terram insectabere rastris
 et sonitu terrebis aves: horrebit in arvis 255
 carduus et spinis surget paliurus acutis
 lappaeque tribolique et fallax herba veneni.
 at si triticeam in messem robustaque farra
 exercebis humum, frustra spectabis acervum
 concussaque famem in silvis solabere quercu. 260
 insuper his subeunt morbi tristisque senectus
 et labor et durae rapit inclementia mortis.

haec tibi semper erunt, tuque, o saevissima coniunx,
 non ignara mali, caput horum et causa malorum,
 magna lues commissa tibi: heu perdita nescis 265
 nec quae te circum stent deinde pericula cernis.
 nunc morere, ut merita es, tota quod mente petisti:
 nec mea iam mutata loco sententia cedit.”

At iuvenem primum saevus circumstetit horror:
 deriguere oculi, nec se celare tenebris 270

22. Isten megszidja a kígyót.

Erre a Mindenható Atya így szólt magas trónszékéről:
„Halljátok hát szavaimat és véssétek szívetekbe,
először te, akinek bűne mindenki másénál visszataszítóbb,
akit, bármennyi idő telik el, a jámborság sem szelídíthet meg,
kígyó, aki bűnre bujtogatsz, és mérges füvet legelsz,
és vonzolod lustaságtól széles gyomrodal dicstelenül,
menj innen oda, ahol sovány agyagos föld, és bozóttal benőtt köves vidék van,
s ne kényszerítsd az embereket semmire.”

23. Isten megszidja Ádámot és személyében az egész emberi nemet.

„Neked pedig, férfi, bűnödért”, kiáltott, „és féktelen vakmerőségedért
megparancsolom, hogy egész életedet töltsd fegyverben, és
kora gyermekkorodtól műveld a földet.
Jaj, te szegény fiú, hasogasd a földet kapával,
és riaszd el zajjal a madarakat, különben konkoly veri fel a mezőt,
és hegyes tüskékkel meredezik a tövis,
a bojtortján, a sulyom és a csalfa mérges füvek.
De ha búzavetésre és acélos tönkölyre nem műveled földedet,
hiába vársz halomszám gabonát,
erdőben csillapítod éhed rázva a tölgyfát.
Ráadásul betegségek gyötörnek s a gyászos öregség,
s elragad a munka s a borzalmas halál kegyetlensége.

24. Ezután rendre utasítja Évát és mindkettejüket halállal sújtja.

Ez vár rád örökké, te pedig, ó elvetemült asszony,
ismered a rosszat, sőt te vagy e bajok kútfeje és oka,
hatalmas és pusztító bűnt követtél el. Jaj, véged van, nem ismered sem a
mostani bajt, sem a rád váró veszedelmeket.
Most halj meg hát, kiérdemelted azt, amit teljes szívedből kívántál.
Szándékom nem fogom megváltoztatni.”

25. Kiúzi őket a Paradicsomból.

Az ifjút nyomban borzalmas félelem keríti hatalmába:
tekintete hideggé válik, nem rejti magát sötétségbe

amplius aut notas audire et reddere voces.
 haut mora, festinant iussi rapidisque feruntur
 passibus, et pariter gressi per opaca viarum
 corripiunt spatium medium limenque relinquunt
 flentes et paribus curis vestigia figunt. 275
 tum victum in silvis bacas lapidosaque corna
 dant rami et vulsis pascunt radicibus herbae.

Interea magnum sol circumvertitur annum:
 matri longa decem tulerunt fastidia menses,
 unde homines nati, durum genus. inde per artem 280
 aut herbae campo apparent aut arbore frondes,
 inque novos soles audent se gramina tuto
 credere: et lentis uvam demittere ramis
 instituunt udoque docent inolescere libro.

tum, gemini fratres adolent dum altaria taedis, 285
 alter in alterius praelato invidit honore—
 horresco referens—consanguinitate propinquum
 excipit incautum patriasque obtruncat ad aras
 sanguine foedantem quos ipse sacraverat ignis.

tum genitor virus serpentibus addidit atris 290
 mellaque decussit foliis ignemque removit
 praedarique lupos iussit pontumque moveri
 et passim rivis currentia vina repressit.
 mox et frumentis labor additus, ut mala culmos
 esset robigo et victum seges aegra negaret. 295a
 [tunc alnos primum fluvii sensere cavatas] 295b
 tum laqueis captare feras et fallere visco
 inventum, et duris urgens in rebus egestas
 movit agros, curis acuens mortalia corda.

tovább, nem hallja a jól ismert szavakat, és nem is válaszol rájuk.
Már teszik is késelem nélkül parancsát: gyors léptekkel haladnak, és együtt vágnak neki a sötét útnak.
Gyorsan elérik és sírva maguk mögött is hagyják a határt, és egyforma gondok közepette lépdelnek.
Az erdőben faágak nyújtanak nekik bogyókat és kemény magvú somot táplálékul, s növények táplálják őket kihúzott gyökereikkel.

26. Éva fiai: Káin és Ábel.

Közben kerül egy nagy évet a Nap,
tízheti idő bizony sok már az édesanyának,
akitől a kemény emberi faj született: ettől
kezdve munkával teremnek növények a mezőn,
levelek a fán, a fű is rá meri bízni magát a megújuló napra,
és bevezetik, hogy a szőlő ruganyos ágaikra fusson,
s arra tanítják, hogy ránőjön a nyers kéregre.

27. Káin megöli Ábelt az oltárnál.

Ekkoriban a két testvér égő áldozatot mutatott be az oltáron.
Egyikük megirigyelte, hogy a másikat többre becsülték,
ezért – még kimondani is rettenetes –
saját mit sem sejtő testvérét ledöfte az ősi oltárnál,
s vérével beszennyezte szent lángját.

28. Isten büntetés gyanánt számos csapást mér az emberre.

Erre az Atya mérget adott a fekete kígyóknak,
lerázta a mézet a levelekről, és elvette a tüzet is,
megparancsolta a farkasoknak, hogy raboljanak, a tengernek meg, hogy háborogjon:
elapasztotta az addig mindenütt patakokban folyó bort is.
Azóta kell művelni a gabonát, különben a kalászsokat
pusztító gabonarozsda lepi el, a műveletlen szántó föld pedig nem terem.
[Akkor érezték először a folyók az öblös égerfát]
Azóta állítunk csapdát a vadaknak, és lépet is azóta vadászunk.
A nélkülözés kényszerít ínséges időkben arra,
hogy műveljük a földet, s e gondok megedzik halandó szívünket.

deterior donec paulatim ac decolor aetas,
ferrea progenies, duris caput extulit arvis 300
et belli rabies et amor successit habendi.

Iustitia excedens terris vestigia fecit.
nec longum in medio tempus: furor iraque mentem
praecipitant: gaudent perfusi sanguine fratrum.
condit opes alius defossoque incubat auro 305
nec doluit miserans inopem dextramque tetendit.

Tum pater omnipotens graviter commotus ab alto
aethere se mittit: tellurem effundit in undas
diluvio miscens caelumque in Tartara solvit.
sternit agros, sternit sata laeta bovumque labores 310
diluit; inplentur fossae et cava flumina crescunt;
et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum.

tum pietate gravem ac meritis —mirabile dictu—,
qui fuit in terris et servantissimus aequi,
eripuit leto, tantis surgentibus undis, 315
ut genus unde novae stirpis revocetur haberet.

Diluvio ex illo patribus dat iura vocatis
omnipotens: magnis agitant sub legibus aevum.
Exod. Quid memorem infandas caedes, quid facta tyranni
nesciaque humanis precibus mansuescere corda, 320
Aegyptum viresque Orientis et ultima bella
magnanimosque duces totiusque ordine gentis,
quo cursu deserta petiverit et tribus et gens
magna virum, meriti tanti non inmemor umquam,
quique sacerdotes casti altaria iuxta, 325
quique pii vates pro libertate ruebant,

Ezután más színű, silányabb kor következik,
a vaskor gyermekei a kemény földből emelték ki fejüket:
a háború haragja és a birtoklás vágya hajtotta őket.
Iustitia távoztában ekkor hagyta utoljára nyomát a földön.
Nem sok idő múltán dühöngő haragjuk megrontotta elméjüket:
örvend a testvér, ha testvérének vére tapad kezéhez,
míg más vagyont gyűjt, és csak ül elásott aranyán,
nem szánja a szegényt, s nem nyújtja felé jobbját.

29. Özönvíz.

Akkor a Mindenható Atya nagy haragra lobban, leszáll a magas
égből, és hullámokba süllyeszti a földet:
özönvízben kavarog a világ, az eget a Tartaroszba meríti.
Elönti a földeket, elönti a dús veteményt és az ökrök munkáját,
megtölti az árkokat, s a folyók kilépnek medrükből,
a háziállatokat és a vadakat egyaránt elpusztítja.

30. Noé és családja megmenekül.

Akkor azonban egy erős hitű és érdemes férfit (szinte hihetetlen!),
aki akkoriban élt, és aki a legigazabb volt,
kiragadott a halálból, mikor a hullámok
már-már összezsaptak fölötte, hogy tőle származzon az új emberi nem.

31. Izrael népe a pusztába menekül a fáraó elől, átkel a Vörös- tengeren, és törvényeket kap.

Az özönvíz után a Mindenható Isten megszólította az atyákat,
jogot adott nekik, s szigorú törvények uralma alatt hajtotta a kort.
Miért beszéljek az iszonyú öldöklésekről, a zsarnokok tetteiről,
vagy szívekről, amiket emberi könyörgés meg nem lágyíthatott,
miért beszéljek Egyiptomról, a keleti hadakról, a távoli háborúkról,
a nemeslelkű vezérekről, és sorban minden népről?
Mekkora sietséggel tört a férfiak nagy népe és törzse a kietlen
puszták felé, soha nem feledve Isten hatalmas jótettét.
Akik papokként jelen voltak az oltár közelében,
akik prófétákként odavesztek a szabadságért,

qui bello exciti reges, quae litore rubro
 conplerint campos acies, quibus arserit armis
 rex, genus egregium, magno inflammante furore,
 agmen agens equitum et florentis aere catervas? 330
 cetera facta patrum pugnataque in ordine bella
 praetereo atque aliis post me memoranda relinquo.

Nunc ad te et tua magna, pater, consulta revertor.
 maius opus moveo: vatum praedicta priorum
 adgredior, quamvis angusti terminus aevi 335
 accipiat, temptanda via est, qua me quoque possim
 tollere humo et nomen fama tot ferre per annos,
 quod tua progenies caelo descendit ab alto,
 attulit et nobis aliquando optantibus aetas
 auxilium adventumque Dei, quom femina primum 340
 virginis os habitumque gerens —mirabile dictu—
 nec generis nostri puerum nec sanguinis edit,
 seraque terrifici cecinerunt omina vates
 adventare virum populis terrisque superbum
 semine ab aetherio, qui viribus occupet orbem. 345
 [Imperium oceano famam qui terminet astris] 345b

Iamque aderat promissa dies, quo tempore primum
 extulit os sacrum divinae stirpis origo
 missus in imperium, venitque in corpore virtus
 mixta deo: subiit cari genitoris imago.

haut mora, continuo caeli regione serena 350
 stella facem ducens multa cum luce cucurrit.

milyen királyok keltek hadra, milyen csapatok töltötték meg
a Vörös-tenger partját, milyen fegyverekben tündökölt
a király, e ragyogó sarj, amikor nagy haragra lobbant,
s vitte lovasságát, miközben serege tündöklött az ércből.
Az atyák egyéb tetteit és sorban megvívott háborúit most elhagyom,
az erről való megemlékezést másokra bízom.

Vége az Ószövetségnek, következik az Újszövetség.

1. Jézus Krisztus megtestesülése.

Most visszatérek hozzád és terveidhez, Felséges Atyám.
Igen nagy munkára vállalkozom: a korábbi próféták
jóslataival kezdem: bár az élet ideje rövidre szabott,
rá kell lépnem az útra, ahol én is elszakadhatok
a földtől s nevemet sok évig megőrizhetem.
A hír éveken keresztül megőrzi majd nevemet.
Sarjad leszállt a magas égből, és kora végre elhozta nekünk
isten segítségét és eljöttét, amire oly régóta vártunk.
Volt egy leány, arca és alakja szűzies (kimondani is csodálatos!),
s fiút szült, aki nem a mi nemünkből és vérünkből való volt.
Rettegett jósok énekelték meg kései előjeleit annak,
hogy fenséges férfi jó el a föld népeihez,
isteni magból származik, s meghódítja erejével a világot:
[birodalmának határa az óceán, híre a csillagos égig terjed.]

2. Jézus Krisztus születése.

És már ott is volt az ígéret napja, mikor
ez az isteni sajt szent orcáját fölemelte,
s alávetette magát Isten hatalmának, testéből áradt a mindenható erény,
s drága atyja képmásaként emelkedett föl.

3. A napkeleti bölcsek ajándékai és az őket vezető csillag.

Mindjárt tündöklő csillag húzott
tűzcsóvát az ég ragyogó birodalmában.

agnovere deum proceres cunctisque repente
 muneribus cumulant et sanctum sidus adorant.
 tum vero manifesta fides clarumque paternae
 nomen erat virtutis: et ipsi agnoscere vultus 355
 flagrantisque dei divini signa decoris.

protinus ad regem magno fervore ruentum
 fama volat variisque acuit rumoribus iras
 incenditque animum matrisque adlabitur auris.
 illa dolos dirumque nefas haut nescia rerum 360
 praesensit motusque excepit prima futuros.
 praescia venturi furtim mandaratale dum,
 dum curae ambiguae, dum mens exaestuat ira.

at rex sollicitus stirpem et genus omne futurum
 praecipitare iubet subiectisque urere flammis, 365
 multa movens, mittique viros qui certa reportent.
 haut secus ac iussi faciunt rapidisque feruntur
 passibus et magnis urbem terroribus implent.
 continuo audita voces vagitus et ingens
 infantumque animae flentes: ante ora parentum 370
 corpora natorum sternuntur limine primo.

at mater gemitu non frustra exterrita tanto,
 ipsa sinu prae se portans, turbante tumultu,
 infantem fugiens plena ad praesaepia reddit.
 hic natum angusti subter fastigia tecti 375
 nutribat teneris inmulgens ubera labris.
 hic tibi prima, puer, fundent cunabula flores,
 mixtaque ridenti passim cum baccare tellus
 molli paulatim colocasia fundet acantho.

A bölcsek ráismertek az Istenre, s mind
el is halmozták ajándékaikkal, s imádták szent csillagát.
Megnyilvánult ekkor hitük az igazságban,
atyja erényének hírneve ragyogott, s égett bennük a vágy,
hogy saját szemükkel lássák orcáját: miféle jeleit mutatja az isteni szépségnek?

4. Heródes király haragra lobban hallva Jézus Krisztus születéséről.

Mindjárt röpül a hír a királyhoz, s felbőszül dühében,
de még különféle mendemondákkal is szítja haragját
és tüzei lelkét. A hír az anya fülébe is eljutott.
Előre érezte a csapdát és a förtelmes bűnt, megértette a helyzetet,
s ő volt az első, aki felfogta, mi készül.
Tudta előre, mi jön, s titokban gondoskodott róla, hogy átvészelve,
míg aggasztó a baj, s míg harag forr a király szívében.

5. Heródes parancsba adja, hogy végezzék ki a fiúgyermeket.

A király pedig félelmében megparancsolta, hogy minden jövendő utódot
és sarjat pusztítsanak el: váljanak lángok martalékává!
De így sem nyugodhat, és elküldi embereit, hogy hozzanak biztos hírt.
S már teljesítik is parancsát, vágatnak,
lovaik patája dobog, s nagy rémület tölti meg a várost.
Kialtozás és jajveszékelés hallatszik,
s kisdedek sírnak szüleik szeme láttára:
gyermekük teste már holtan hever a küszöbön.

6. Mária, Isten anyja fiával Egyiptomba menekül.

Nem ok nélkül rémült hát meg az anya a roppant fájdalomtól,
ölében a csecsemővel menekült
a zűrzavar közepette, s egy teli jászolba fektette.
E szerény hajlék fedele alatt szoptatta fiát
emlőjét gyenge szájához nyújtva.
Első bölcsőd ontja rád a virágokat, fiú,
s nevető ciklámen tarkállik szerte a földön,
mely ontja a liliomot és lány akantuszt.

Et iam finis erat perfecto temporis orbe. 380
 ut primum cessit furor et rabida ora quierunt,
 ante annos animumque gerens caelestis origo
 per medias urbes graditur populosque propinquos.

illum omnis tectis agrisque effusa iuventus 385
 attonitis inhians animis prospectat euntem,
 turbaque miratur matrum: “qui spiritus illi,
 qui vultus vocisque sonus vel gressus eunti est!”

Continuo vates —namque is certissimus auctor—
 ut procul egelido secretum flumine vidit,
 “tempus”, ait, “deus, ecce, deus, cui maxima rerum 390
 verborumque fides. tu nunc eris alter ab illo,
 fortunate puer, caeli cui sidera parent.
 sic equidem ducebam animo rebarque futurum:
 expectate venis, spes et solacia nostri”.

haec ubi dicta dedit, fluvio mersare salubri 395
 accepit venientem ac mollibus extulit undis:
 exultantque vada ac subito commota columba
 devolat et supra caput astitit. inde repente
 radit iter liquidum celeris neque commovet alas.
 huc omnis turba ad ripas effusa ruebat 400
 certatim largos umeris infundere roes.

tum genitor natum dictis compellat amicis:
 “nate, meae vires, mea magna potentia, solus

7. Krisztus vitatkozik a templomban az idősek között.

És már vége is volt, bezárult az idő köre,
amint a király haragja elszállt, s dühödt
ordítása csendesedett. A gyermek korát meghazudtolva és tanúságot téve
isteni származásáról járja a városokat s a környező földeket.

8. Mindenki csodálja Krisztust.

Az ifjúság egytől-egyig elé siet a házakból a földekre,
elakad lélegzetük, míg bámulják, amerre csak elmegy,
és tülekedve csodálják az anyák: „Mennyire más a lelkülete,
az arca, a hangja s a léptei, ahogy jár.”

9. Keresztelő János tanúsága Krisztusról.

Prófétája – s jövendölése tévedhetetlen –
meglátta távolról magányos alakját a hús folyó habjánál,
s így szólt: „Itt az idő, itt van az Isten, ő az Isten, szavaiban és tetteiben
szilárdan megbízhatunk. Mostantól Isten után második leszel,
áldott fiú, akinek engedelmeskednek az ég csillagai.
Lelkemben úgy gondoltam és úgy vélekedtem, hogy ez egyszer megtörténik,
te vagy az, akit vártunk, reményünk és vigaszunk.”

10. János megkereszteli Krisztust, és a Szentlélek leereszkedik rá az égből.

E szavak után fogadta az érkezőt, hogy megmerítse az üdvös folyóban,
majd kiemelte a lágy habokból:
táncol a tajték, hirtelen előtűnik egy galamb, leereszkedik, s a fejére száll.
Ezután éppoly hirtelen vág a lég híg útjának
és siklik egyetlen szárnycsapás nélkül.
A tömeg felé özönlött az egész parton mindent elárasztva,
s versengve hintették magukra a bő permetet.

11. Hang hallatszik az égből: „Ez az én fiam...” stb.

Ekkor az Atya szerető szavakkal szólítja meg szülöttét:
„Fiam, te vagy egyedüli erőm és hatalmam,

et praedulce decus magnum rediture parenti,
 a te principium, tibi desinet. accipe, testor, 405
 o mea progenies: qua sol utrumque recurrens
 aspicit Oceanum, perfecto laetus honore
 omnia sub pedibus vertique regique videbis.
 tu regere imperio populos, matresque virosque,
 iam pridem resides animos desuetaque corda 410
 ignarosque viae me cum miseratus inertes
 adgredere et votis iam nunc adsuesce vocari”.

Dixerat. ille patris magni parere parabat
 imperio, instans operi regnisque futuris.
 Heu pietas, heu prisca fides! quas dicere grates 415
 incipiam, si parva licet componere magnis?
 nec mihi iam patriam antiquam spes ulla videndi
 nec spes libertatis erat nec cura salutis.
 hic mihi responsum primus dedit ille petenti,
 concretam exemit labem purumque reliquit 420
 aetherium sensum meque in mea regna remisit.
 illum ego per flammam, agerem si Syrtibus exul,
 per varios casus, per mille sequentia tela,
 quo res cumque cadent, unum pro nomine tanto
 exsequerer strueremque suis altaria donis. 425
 huius in adventum tantarum in munera laudum.
 [Namque erit ille mihi semper deus, illius aram 426b
 cuncti obtestemur veniamque oremus ab ipso] 426c
 ipsi laetitia voces ad sidera iactant
 intonsi montes: respondent omnia valles.

Tempore non alio — magnum et memorabile nomen —
 serpentis furiale malum meminisse necesse est. 430
 ausus quin etiam — fama est obscurior annis —
 compellare virum et veniendi poscere causas.

édes ékességem leszel, úgy térsz vissza Atyádhoz,
 veled kezdődik és veled végződik minden: fogadd el,
 ó, sarjam, tanúsítom: szemeid látni fogják, hogy minden a lábaid előtt
 hever, s minden te vagy az úr odáig, ahol a Nap boldogan
 bevégzi feladatát, s útjáról megtérve meglátja mindkét Óceánt.
 Uralkodni fogsz népek, anyák és férfiak fölött,
 a régtől kába lelkeket s ehhez nem szokott szíveket,
 s a tévelygő pórnépet velem együtt megszánva
 fordulj feléjük, s már most szokj hozzá, hogy hozzád imádkoznak.”

12. Krisztus, az emberiség üdvössége.

Így szólt, ő pedig kész volt engedelmeskedni hatalmas Atyja
 parancsának: nekilátott művének s eljövendő uralmának.
 Ó, kegyesség, ó, ősi hit! Hogy fejezzem ki hálámat,
 ha jelentéktelent hasonlíthatok ekkora dolgokhoz?
 Nem volt már semmi reményem, hogy láthassam régi hazámat,
 szabadságot sem reméltem, s az üdvösséggel sem törődtem.
 Kértem, s ő adott nekem elsőként választ,
 lemosta a rám tapadt a szennyet,
 s lelkem tisztán látja a mennyeket, s újra égi hazám felé fordított.
 Hatalmas nevéért egyedül őt követném lángtengeren át és számkivetettként
 hanyódva zátonyok között mindenféle csapásnak
 és ezeryi, rám leselkedő dárdának kiteve,
 történjék bármi, és oltárt állítanék, hogy neki áldozhassak.
 [Nekem ugyanis mindig ő lesz az Isten, esedezzünk hát mindnyájan
 az ő oltáránál, s kérjük tőle bűneink bocsánatát.]
 Az ő eljövételét magasztalják hatalmas dicséretekkel
 a lombos hegyek, ujjongásuk egészen a csillagokig hatol,
 s visszhangozzák a völgyek.

13. A Szentlélek a pusztába vezeti Jézust, hogy ott megkísértse a Sátán.

Itt az idő, hogy megemlékezzünk a kígyó
 - neve nagy és emlékezetes - őrzöngő gaztettéről.
 Bár régen volt, és híre homályos, vakmerőn
 megszólította a férfit, és megkérdezte, miért jött.

hunc ubi tendentem adversum per gramina vidit,
 substitit infremuitque ferox dominumque potentem
 saucius ac serpens adfatur voce superba: 435
 “verane te facies, verus mihi nuntius adfers?
 qui genus? unde domo, qui nostra ad limina tendis?
 fare age, quid venias; nam te dare iura loquuntur.
 aut quis te, iuvenum confidentissime, nostras
 iussit adire domus pacique inponere morem? 440
 non equidem invideo, miror magis: accipe porro,
 quid dubitem et quae nunc animo sententia surgat.
 est domus alta: voca zephyros et labere pinnis
 ardua tecta petens, ausus te credere caelo,
 si modo quem memoras pater est, cui sidera parent”. 445

olli subridens sedato pectore fatur
 haut vatum ignarus venturique inscius aevi:
 “dissimulare etiam sperasti, perfide serpens?
 ne dubita; nam vera vides. opta ardua pinnis
 astra sequi clausumque cava te condere terra. 450
 quo periture ruis maioraque viribus audes?
 cede deo, toto proiectus corpore terrae”.

nec plura his. ille admirans venerabile donum
 fronte premit terram et spumas agit ore cruento
 contentusque fuga caecis se inmiscuit umbris. 455

Interea volitans magnas it fama per urbes.
 convenere viri: mens omnibus una sequendi
 in quascumque velit pelago deducere terras.
 multi praeterea, quos fama obscura recondit,
 concurrunt fremitu denso stipantque frequentes, 460
 [conveniunt vitamque volunt pro laude pacisci] 460b

Ő észrevette, hogy a kígyó a fűben tekergőzik felé,
majd fölegyenesedik, szája félelmesen sziszeg,
s a hatalmas urat fölháborodva szólítja meg dölyfösen.
„Tényleg te vagy, tényleg a hírnök jön el hozzám?
Honnan jöttél? Hol az otthonod? Mi dolgod itt az én földemen?
Rajta, beszélj, miért jöttél? Azt mondják, te szolgáltatsz igazságot.
Kinek a parancsa, hogy házamhoz gyere, vakmerő ifjú,
s a békére szolgáltatass törvényt?
Én bizony nem irigyellek, sőt, inkább csodállak: mégis hallgasd meg,
miért van bennem kétely, s milyen gondolat támadt szívemben.
Van egy magas épület. Hívd a szelet, hogy röptsen el szárnyain meredek
párkányáról! Mersz-e akkor az égben bízni? Hiszen azt mondod, hogy az az
Atyád, akinek engedelmeskednek a csillagok is.”

14. Krisztus válaszol a Sátánnak, aki megfutamodik.

Ő nyugodt szívvel, mosolyogva felel,
hisz jól ismeri a prófétákat, és tudja a jövőndőt.
„Azt hitted, eltitkolhatod, ki vagy, hitszegő kígyó?
Ne legyen benned kétség, valóság, amit láatsz. Szárnyalj
a magas csillagokig, vagy bújj az odvas föld mélyére!
Meg akarsz halni? Olyanra vetemedsz, ami meghaladja erődet?
Ne kísértsd Istent! Ereszkejd csak vissza egészen a földre!”

15. A Sátán elmenekül.

Többet nem mondott. A kígyó meg csak ámult rajta, az Isten adományán,
fejét a földre veri, s véres tajtékot vet a szája.
Menekülőre fogta, és elrejtőzött a sötétség mélyére.

16. Krisztus kiválasztja tanítványait és nagy sokaság követi.

Közben szárnyra kapott a híre, és bejárta a nagy városokat.
Férfiak gyűltek össze, mind készek voltak követni,
bármely földre vezessen is útja a tengeren.
Rajtuk kívül is sokan gyűlnek köré, kiknek nevét homály takarja,
nagy nyüzsgéssel sűrű tömegben.
[Körülállják, s dicsőségéért életüket akarják adni.]

exultantque animis; medium nam plurima turba
hunc habet atque umeris extantem suspicit altis.

postquam altos ventum in montes, aeterna potestas
iura dabat legesque viris, secreta parentis, 465
spemque dedit dubiae menti curasque resolvit.
conspicit ecce alios dextra laevaue frequentis.
quos ubi confertos audere in proelia vidit,
incipit et dictis divinum aspirat amorem:
“discite iustitiam moniti, succurrite fessis
pro se quisque, viri, quae cuique est copia, laeti 470
communemque vocate deum. meliora sequamur
quoque vocat vertamus iter. via prima salutis
intemerata fides et mens sibi conscia recti.
vobis parta quies perfecto temporis orbe.
nam qui divitiis soli incubuere repertis 475
nec partem posuere suis, dum vita maneret,
pulsatusve parens et fraus innexa clienti,
tum, cum frigida mors anima seduxerit artus,
inclusi poenam expectant, quae maxima turba est,
infernisque cient tenebris veterumque malorum 480
supplicia expendunt. aliis sub gurgite vasto
infectum eluitur scelus aut exuritur igni.
turbidus hic caeno vastaue voragine gurges
aestuat atque imo barathri eructat harenam.
hinc exaudiri gemitus et saeva sonare 485
verbera, tum stridor ferri tractaeque catenae,
semper et obducta densantur nocte tenebrae.
praeterea ! quae dicam animis advertite vestris.
non ego vos posthac caesis de more iuvenis
religione patrum truncis et robore natas 490
mortalive manu effigies et templa tueri
audiam: et haec repetens iterumque iterumque monebo:
sed periisse semel satis est, natumque patremque
profuerit meminisse magis, si credere dignum est.

Ujjongnak lelkükben, mert ő áll a hatalmas tömeg közepén,
s csodálattal tekintenek fölébük magasodó alakjára.

**17. Krisztus beszédet tart a tömegnek, amelyben felszólítja őket,
hogy óvakodjanak a bálványimádástól, és beszél nekik a végső
ítéletről is.**

Egy magas hegyre értek, s örök hatalma jogra, törvényre és
küzdelmes munkára tanította a tömeget. Megtanította nekik, miben
higgyenek emberként. Tanait drága atyja parancsaival elegyítette:
reményt adott, és megoldotta kételkedő szívük gondjait.

Egyszer csak balján is, jobbán is számtalan emberre lett figyelmes,
s látta, hogy már-már harcba mernek bocsátkozni: beszélni
kezdett hozzájuk, s szavaival isteni szeretetét lehelte beléjük.

„Figyeljetek szavamra, s tanuljatok igazságosságot,
s akinek csak vagyona van, siessen
az elesettek segítségére, ki-ki boldogan, önmagáért,
és hívjátok az egy igaz Istent: törekedjünk a jobbra,
s bármerre visz, kövessük ezt az utat. Az első lépés az
üdvösség felé az őszinte hit és a szív, mely tudja, mi helyes.
Békére leltek, mikor az idő köre lezárul.

Azok viszont, akik egymagukban ülnek kincseik halmain,
s még életükben sosem adnak a magukéból felebarátjuknak,
vagy akik szüleikre kezet emelnek, vagy csalárd módon
becsapják védencük, mikor a fagyos halál elválasztja lelküket testüktől,
bezáratnak, s úgy várják majd büntetésüket. Ezek igen sokan vannak,
a legmélyebb sötétségbe zuhannak, és megbűnhődnek régi
gazzetteikért. A többiekből hatalmas örvény
mossa vagy tűz égeti ki a mocskot.

Hevesen forr itt a szenny, hatalmasan kavarog a mélységes örvény,
s a Cocytos kivet magából minden hordalékot.

Nyöszörgés, kegyetlen korbácsütések, vascsikorgás és láncsörgés
hallatszik innen, s mindig sűrűn gomolyog a sötétség, mert örök éj borul rá.
Jól figyeljetek arra, amit mondok:

atyáitok régi hite szerint ne áldozatok borjat, s emberi kéz ne készítsen
fatörzsből vagy tölgyfából képmásokat s templomokat más isteneknek!

Hallgassatok meg, újfent intelk benneteket újra és újra:

elég egyszer elveszni, hasznosabb lesz,

ha az atyák és fiaik is emlékeznek erre, ha érdemes hinni ebben.

sed fugit interea, fugit inreparabile tempus, 495
 flammarumque dies et vis inimica propinquat".
 adtonitis haesere animis: nec plura moratus
 hic aliud maius miseris mortalibus aegris
 iudicium canit—et tristis denuntiat iras—
 venturum excidio et vasta convulsa ruina 500
 omnia tum pariter rutilo immiscerier igni
 palantesque polo stellas caelique ruinam.
 tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
 insinuat pavor, et taciti ventura videbant.

Haec super adventu cum multa horrenda moneret, 505
 ora puer prima signans intonsa iuventa,
 dives opum, studiis florens ignobilis oti—
 quinque greges illi balantum, quina redibant
 armenta, et dapibus mensas onerabat inemptis—
 continuo alacris palmas utrasque tetendit 510
 et genua amplectens sic ore effatus amico est:
 "o decus, o famae merito pars maxima nostrae,
 ad te confugio et supplex tua numina posco.
 omnia praecepi atque animo mecum ante peregi.
 eripe me his, invicte, malis. quid denique restat, 515
 quidve sequens tantos possim superare labores?
 accipe daque fidem: mihi iussa capessere fas est."
 atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
 "o praestans animi iuvenis, absiste precando,
 nec te paeniteat: nihil o tibi amice relictum. 520
 hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas:
 disce, puer, contemnere opes et te quoque dignum
 finge deo, et quae sit poteris cognoscere virtus.
 da dextram misero et fratrem ne desere frater.
 si iungi hospitio properat, coniunge volentem. 525
 casta pudicitiam servet domus. en age segnes
 rumpe moras rebusque veni non asper egenis."

Ám eközben rohan, rohan a soha vissza nem térő idő,
közeleg a lángok napja és az ellenséges erő.”
Lelkükben megrendültek, ő pedig nem várt többet,
és más nagyobb ítéletről is beszélt a szerencsétlen
halandóknak, s figyelmeztette őket a baljóslatú haragra.
Pusztulás jön, mindent romba dönt az iszonyú összeomlás,
és vörös tűzben fognak kavarogni
az égen bolyongó csillagok, és a romba dőlt ég.
Erre újabb félelem szállta meg remegő szívüket,
és csendben figyelték, mit hoz a jövő.

18. Arról, aki megkérdezte az Úrtól, mit kell tennie ahhoz, hogy örök életet szerezzen. Az Úr válaszol neki.

Ezeken kívül még borzalmas dolgokat mondott figyelmeztetésül.
Ekkor egy ifjú, akinek álla még épphogy csak pelyhedzett,
tehetős, s lelkében csakis a nemtelen tunyaság törekvései virágoznak:
birkából öt nyája, lóból öt ménese volt,
asztalait saját természetű ételekkel töltötte meg,
felé tárta két repeső karját,
és térdét átölelve barátságosan így szólt:
„Ó, Istenem, méltán vagy legnagyobb része híremnek,
hozzád menekülök, és kérve kérem isteni intésed:
elvégeztem mindent, és meghánytam-vettem magamban a dolgot.
Ragadj hát ki engem a bajok közül, legyőzhetetlen! Mi mást tegyek még?
Mit kell követnem, hogy kiálljam mindezt a megpróbáltatást? Vedd
szavamat és add a tiéd: nekem az a kötelességem, hogy teljesítsem parancsod.”
A Hős így felelt neki néhány szóval:
„Ó, jeles ifjú, hagyj fel a kérleléssel,
és ne bánkódj: neked, barátom, nem maradt más tennivalód,
ha erős benned az elszánás, esetleg még ezt fűzöm hozzá:
tanuld meg, ifjú, semmibe venni a vagyont, és formáld magad Istenhez
méltóvá, úgy képes leszel megismerni, hogy mi az erény.
Nyújts kezet az elesettnek, ha testvér vagy, testvéred ne hagyj cserben,
aki hozzád siet, hogy vendégeld meg, fogadd be,
házad őrizze a tisztán a szemérmét. Rajta,
ne késlekedj, s tarts velem örömet a nincstelenségbe.”

dixerat haec. ille in verbo vestigia torsit
 tristior, ora modis adtollens pallida miris,
 multa gemens, seque ex oculis avertit et aufert. 530

Inde ubi prima fides pelago, tranquilla per alta
 deducunt socii navis atque arte magistra
 hic alius latum funda transverberat amnem
 alta petens, pelagoque alius trahit umida lina.
 postquam altum tenuere rates nec iam amplius ullae 535
 occurrunt terrae, crebris micat ignibus aether,
 eripiunt subito nubes caelumque diemque,
 consurgunt venti et fluctus ad sidera tollunt.
 at sociis subita gelidus formidine sanguis
 dirigit: cecidere animi cunctique repente 540
 pontum adspectabant flentes — vox omnibus una —
 spemque metumque inter dubii, seu vivere credant
 sive extrema pati, leti discrimine parvo,
 qualia multa mari nautae patiuntur in alto.

ecce deus magno misceri murmure pontum 545
 emissamque hiemem sensit, cui summa potestas.
 par levibus ventis et fulminis ocior alis
 prona petit maria et pelago decurrit aperto:
 nec longo distat cursu praeunte carina.
 agnoscunt longe regem dextramque potentem 550
 nudati socii et magno clamore salutant.
 postquam altos tetigit fluctus et ad aequora venit,
 id vero horrendum ac visu mirabile ferri:
 subsidunt undae, remo ut luctamen abesset,
 collectasque fugat nubes graditurque per aequor 555
 iam medium necdum fluctu latera ardua tinxit.
 at media socios incedens nave per ipsos
 ipse gubernaclo rector subit, ipse magister.
 intremuit malus, gemuit sub pondere cumba,
 vela cadunt, puppique deus consedit in alta: 560
 et tandem laeti notae advertuntur harenae.

Ezeket mondta, az ifjú pedig, még be sem fejezte, otthagya, s szomorúan emelte fel csodálatosképp sápadt arcát, sóhajtozva fordult el tőle, és eltűnt a szeme elől.

19. A tanítványok veszélybe kerülnek a tengeren.

Ezután, mikor megbízhatónak tűnt a tenger, társai hozzáértően a nyugodt vízre bocsátják a hajót. Míg egyikük a széles árba veti hálóját, míg a nyílt vízre tartanak, a másik húzza ki a nedves hálót a vízből. A hajók már messze jártak a parttól, és eltűnt szemük elől a föld, amikor vad villámlásba kezd az égbolt, hirtelen felhők takarják el az eget és a napfényt, viharos szél támad, és a hullámok a csillagokig csapnak. Társaiban a váratlan félelemtől megfagy a vér, elhagyja őket a bátorság, és hirtelen mind a tenger tombolását figyelték, és egytől-egyig jajveszékelték. Remény és félelem között hányódik szívük, s kétségbeesésükben azt sem tudták, élnek vagy halnak, úgy érzik, itt a vég: sok ilyen történik a hajósokkal a mély tengeren.

20. Krisztus a tengeren jár és parancsol a szeleknek.

Ekkor Isten, akinek legnagyobb a hatalma, megérezte, hogy dühösen háborog a tenger: viharba keveredtek. Könnyen, mint a szél s gyorsabban a villámcsapásnál a hullámhegyek felé tört, s gyalogszerrel a nyílt vízre lépett. A hajó közben utoléri, nincs messze tőle. Meztelen társai már messziről ráismernek királyukra és hatalmas jobbára, s kiáltozva üdvözlik. Miután a tengeren gyalogszerrel a hullámok csúcsaira hágott, - és ami történt, úgy beszélük, egyszerre volt ijesztő és bámulatos- a víz kisimul, az evezők már nem erőlködnek, a fellegek szétoszlanak. A tenger közepén lépked, teste mégis állt, s nem merült a hullámokba. S egyszer csak újra a hajó kellős közepén társai közt járt, és kormányosként mint fő vezető ő maga ül a rúdhoz. Súly alatt reszketett az árboc, recsegett a csónak. Vitorlát bontanak, az Isten helyet foglal a tat magasán, s végre boldogan fordulnak az ismert part felé.

Tunc etiam tardi costas agitator aselli
 insedit nimbo effulgens: cui plurima circum
 matres atque viri, pueri velamina nota
 subiciunt funemque manu contingere gaudent. 565
 iamque propinquabant portis templumque vetustum
 antiqua e cedro centum sublime columnis
 ingreditur magna medius comitante caterva.
 horrendum silvis hoc illis curia templum,
 hae sacrae sedes, miro quod honore colebant. 570
 namque sub ingenti lustrat dum singula templo,
 horrescit visu subito insonuitque flagello
 significatque manu et magno simul intonat ore:
 "quae scelerum facies, quaeve aera micantia cerno
 Caesaris et nomen? quae mentem insania mutat? 575
 hae nobis propriae sedes, hic tempore certo
 perpetuis soliti patrum considerare mensis."
 obstipuerunt animis gelidusque per ima cucurrit
 ossa tremor, mensasque metu liquere priores.

Devexo interea propior fit Vesper Olympo. 580
 [sol ruit interea et montes umbrantur opaci.] 580b
 tum victu revocant vires fusique per herbam
 et dapibus mensas onerant et pocula ponunt.
 postquam prima quies epulis mensaeque remotae,
 ipse inter primos genitori instaurat honores,
 suspiciens caelum. tum facta silentia linguis. 585
 dat manibus fruges dulcesque a fontibus undas
 implevitque mero pateram ritusque sacrorum
 edocet inmiscetque preces ac talia fatur:
 "audite, o proceres," ait "et spes discite vestras.
 nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit, 590
 promissisque patris vestra" inquit "munera vobis
 certa manent, pueri, et palmam movet ordine nemo.

21. Krisztus számárháton Jeruzsálembé érkezik, és a templomba belépve korbáccsal kergeti ki a kereskedőket és a vevőket, és felborogatja a pénzváltók asztalait.

Akkoriban történt az is, hogy lomha számár hátára ült hajcsárként, fényes felhőben ragyogott, asszonyok, férfiak és gyerekek terítették elé legkedvesebb ruháikat, s legnagyobb vágyuk, hogy legalább kantárját érinthessék. Már közeledtek a kapuhoz, s bevonult a száz ősi cédrusoszlopon magasodó régi templomba a nagy csoport közepén, amely kísérte. E templom volt tanácsházuk, rettentő ligetben állott: ez volt a legszentebb helyük, s csodálatos tisztelet övezte. Amikor bejárja a hatalmas templom minden részét, hirtelen elborzasztja, amit lát, és csattogni kezd ostora: kezével rájuk mutat, s egyszersmind hatalmas hangon förmed rájuk: „Miféle bűn ez? Miért látom itt a császár nevét és csillogó érméit? Miféle örület vette el eszetek? Ez saját házam, minden hónapban itt szoktak összegyűlni az atyák a közösség asztalánál.” Megdermedtek szívükben, és csontjuk velejéig jeges félelem járta át őket. Félelmükben otthagyták az asztalokat.

22. Úrvacsora.

Közben már közeledett az este Olympos meredek boltozatán. [A Nap lehanyatlott, és a sötét hegyek sűrű árnyba borultak.] Táplálékkal frissítik fel magukat: állatokat nyúznak, étkekkel terhelik meg az asztalt, és poharakat tesznek rá. A lakomát követő első pihenéskor, miután leszédtek az asztalokat, az égre tekint, s az elsők között maga mond áldást Atyjához, közben mindenki hallgat. Kezükbe kenyeret és édes forrásvizet ad, színborral tölt egy kupát, s megtanítja nekik a szent szertartást, mindehhez imáit vegyíti, és így szól: „Figyeljetek, ó, ragyogó férfiak” – mondta – „és ismerjetek meg reménységeteket: Senki sem távozik tőlem közületek üres kézzel, és bizonynyal megmaradnak ajándékaitok, fiaim, ahogy az Atya megígérte, s az elsőség pálmáját el nem veszi tőletek senki.”

et lux cum primum terris se crastina reddet,
 unus erit tantum in me exitiumque meorum,
 dum paci medium se offert de corpore nostro. 595
 iamque dies, nisi fallor, adest. secludite curas.
 mecum erit iste labor, nec me sententia fallit:
 unum pro multis dabitur caput." haec ita fatus
 conticuit seramque dedit per membra quietem.

Oceanum interea surgens Aurora reliquit. 600
 iamque sacerdotes late loca questibus implent
 cum populo patribus ferturque per agmina murmur.
 quod genus hoc hominum? quaeve hunc tam barbara morem
 permittit patria? poenas cum sanguine poscunt
 undique collecti et magno clamore secuntur 605
 insontem, saevitque animis ignobile vulgus.

Sol medium caeli conscenderat igneus orbem,
 cum subito acciri omnes, populusque patresque,
 exproscunt farique iubent, quo sanguine cretus
 quidve petat quidve ipse ferat. praeclara tuentis 610
 facta viri mixtus dolor et stupor urguet inertis—
 nescia mens hominum—, certantque inludere capto.
 tum vero raptis concurrunt undique telis.
 tollitur in caelum clamor cunctique repente
 corripuere sacram effigiem manibusque cruentis 615
 ingentem quercum decisis undique ramis
 constituunt spirisque ligant ingentibus ipsum,
 tendebantque manus pedibus per mutua nexis—
 triste ministerium—, sequitur quos cetera pubes,
 ausi omnes inmane nefas ausoque potiti. 620

23. Krisztus megjövendöli szenvedését az apostoloknak.

„Amikor a fény holnap visszatér a földre,
egy lesz csak köztetek, aki ellenem tör és az enyéim pusztulására,
míg a béke eszközéül ajánlkozik testemből:
mert eljött a nap, ha nem csalódom, szabaduljatok meg gondjaitoktól:
szenvedni fogok, és úgy lesz, ahogy gondolom.
Egy fej hullik le sokakért.” Ezt mondta,
elhallgatott, s a kései órán nyugovóra tért.

24. Júdeában tömeg gyűlik össze, és követelik Pilátustól, hogy fessítse keresztre Krisztust.

Mire a hajnal kiemelkedett az óceánból, a papok
a néppel és az atyákkal együtt már szélesen megtöltötték a vidéket panaszukkal,
zúgolódásuk kígyózott soraikban:
Miféle emberek ezek? Miféle nép enged ily barbár szokást?
Véres büntetést követelnek
mindenfelől összegyűlve, nagy kiáltozással követik
az ártatlant, és őrijong az alávaló csőcselék.

25. Krisztust a hatodik órában meggyalázzák, és elvezetik, hogy megfessítsék.

A tüzes nap már égi útja közepén járt,
amikor egyszer csak a nép és az atyák, mindenki követelte,
hogy idézzék be, s ráparancsoltak, hogy mondja el, milyen vérből született,
mi a célja, és ő maga mit hoz. A férfi
ragyogó tettei láttán a fájdalommal vegyes bámulat tüze az együgyűeket.
Mily tudatlan az emberi szív! Versengve gúnyolódnak foglyukon.
Ezután lándzsákat ragadva mindenünnen összegyűlnek,
kiáltozásuk az egekig hatol, megragadják a szent testet,
és vérszomjas kezeikkel hatalmas tölgyfát állítanak,
ágait teljesen lemetszik,
őt pedig hatalmas gúzsokkal kötik rá,
kezeit kifeszítik, s lábait egymásra kötik,
(micsoda szörnyűséget művelnek!), nyomukban a csőcselék:
nem riadnak vissza e gyalázatos büntől, s vakmerő tettüket véghezviszik.

ille autem inpavidus “quo vincula nectitis?” inquit,
 “tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
 post mihi non simili poena commissa luetis.”
 talia perstabat memorans fixusque manebat.

Interea magno misceri murmure caelum 625
 incipit et rebus nox abstulit atra colorem
 impiaque aeternam timuerunt saecula noctem.
 terra tremit; fugere ferae et mortalia corda
 per gentes humilis stravit pavor: inde repente
 dat tellus gemitum et caelum tonat omne fragore. 630

extemplo commotae Erebi de sedibus imis
 umbrae ibant tenues. tellus quoque et aequora ponti
 signa dabant: sistunt amnes terraeque dehiscunt.
 quin ipsae stupuere domus atque intima Leti
 Tartara et umbrosae penitus patuere cavernae. 635
 sol quoque et exoriens — cuncti se scire fatentur —
 tum caput obscura nitidum ferrugine texit.

Diffugiunt comites et nocte teguntur opaca
 multa que dura suo tristi cum corde volutant.
 quid faciant? haerent infixi pectore vultus 640
 verbaque, nec placidam membris dat cura quietem.

tum senior tales referebat pectore voces
 multa putans: “ubi nunc nobis deus ille magister?
 quem sequimur? quove ire iubes? ubi ponere sedes?
 o dolor atque decus, tantarum gloria rerum! 645
 iam iam nulla mora est: et nos rape in omnia tecum,
 oramus, teque aspectu ne subtrahe nostro.”

Erre ő rettenthetetlenül így szól: „Miért kötöttök meg?” – kérdi.
„Miért vagytok ember mivoltotokban ennyire elbizakodottak?
Nemsokára az enyémnél is sokkal iszonyúbb bűnhődés vár rátok.”
Szavai közben mindvégig állhatatos maradt, s csak függött a kereszten.

26. A Nap elsötétül, és megremeg a föld.

Ekkor hatalmas robajjal megdördül az ég,
az éjszaka sötétbe burkolja a világot:
az istentelen nép már megrémült: eljött az örök sötétség:
reng a föld, menekülnek a vadak, és a halandók szívét
szerte a világon leigázza a rettegés: s egyszer csak
felsír a föld, s megdördül az egész égbolt.

27. Krisztus alászáll a poklokra.

Nyomban felzavarodtak a testetlen árnyak
és megindultak az Alvilág mélységes mélyéből. A föld és a tenger tükre is
baljós jeleket adott: megálltak a folyamok és meghasadt a föld.
Sőt, a Pokol és a halál birodalmának legmélye is ámult,
és a sötét üregek fenekükig feltárultak:
mindenki úgy meséli, a nap még hajnalban
homályba vonta ragyogó arcát.

28. Az apostolok futása.

Társai szétszéledtek, homályos éjszaka borult rájuk,
s szomorú szívükben a sok szörnyű bajt forgatták.
Mitévők legyenek? Magukba roskadnak, leszegett fejjel
hallgatnak, és a gond nem ad nekik többé csendes nyugodalmat.

29. Péter és társai panasza.

Aki köztük az idősebb, sok tépelődés után így szólt:
„Hol van most az Isten, a mi mesterünk,
akit követünk? Mondd, hová menjünk? Hol telepedjünk meg?
Ó, dicső fájdalom! Ó hatalmas tettek dicsősége!
Már nem várhatunk soká, kérünk, vigyél magaddal minket,
bárhol is vagy, és ne rejtőzz el előlünk.”

Hos inter motus media inter talia verba
 tertia lux gelidam caelo dimoverat umbram:
 iamque pedem referens superas veniebat ad auras, 650
 cum subito ante oculos ingenti mole sepulchrum,
 corpus ubi exanime positum, — nec claustra nec ipsi
 custodes sufferre valent— avulsaque saxis
 saxa vident, laxis laterum compagibus artis.
 fit sonus: ingenti concussa est pondere tellus. 655
 horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent.

Ecce autem primi volucrum sub culmine cantus:
 ingreditur linquens antrum, spoliisque superbus
 ibat ovans, pulsuque pedum tremit excita tellus, 660
 vulneraque illa gerens foribus sese intulit altis.
 atque hic ingentem comitum adfluxisse novorum
 invenit admirans numerum cunctisque repente
 improvisus ait: “coram, quem quaeritis, adsum.
 vicit iter durum pietas et vivida virtus.
 praecipites vigilate, viri; timor omnis abesto. 665
 hi nostri reditus expectatique triumphi,
 haec mea magna fides. O terque quaterque beati,
 quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis
 praemia posse rear solvi, quae dona parari?
 accipite ergo animis: quae vos a stirpe parentum 670
 prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto
 accipiet. revocate animum maestumque timorem
 mittite et vosmet rebus servate secundis.

quod superest, laeti bene gestis ordine rebus
 pacem orate manu, pacem laudate sedentes 675
 magnanimi; pacis solum inviolabile pignus.”

30. Krisztus feltámad a harmadik napon.

Aggodalmi és szavai közben
már a harmadik hajnal űzte el az égről a fagyos éjszakát:
ekkor fordult vissza és jött fel újra a felvilágra.
Ekkor tárult szemük elé a hatalmas sírja,
ahol a halott teste nyugodott (zárkövét
az őrség sem tudta volna elmozdítani), s látják, hogy a kő
el van mozdítva a sír sziklakapuja elől, s a sziklafal szűk bejárata ki van tárva.
Zaj támad, s hatalmas súlyával megrázkódik a föld.
Mindegyikőjük szívét rettegés szállja meg, s még a csend is borzasztja őket.

31. Krisztus megjelenik a bezárkózott apostoloknak.

A madarak első dala zendül a magasban,
mikor a barlangot odahagyja, s zsákmányára büszkén vonul,
s a föld megremeg lépteit alatt.
Testén sebekkel lépett be a magas ajtón,
és csodálkozva látja, hogy ott sok új követője
gyűlt össze. Váratlanul megjelenik szemük előtt, és megszólítja őket:
„Láthattok: itt vagyok, akit kerestek.
A hit és az élő erény legyőzte a nehéz utat.
Éberem álljatok készen, férfiak, távozzon szívetekből minden félelem,
íme, visszatértem, íme olyannyira várt diadalmam:
ez az én nagy bizonyosságom. Ó, ti háromszor, négyszer boldogok,
mire számítsak, dicső tetteimért milyen
méltó díjat adhattok nekem, férfiak?
Fogadjátok hát be szívetekbe: az a föld, amely kezdetben atyátok törzséből
szült titeket, éppúgy vissza is fogad termékeny ölébe:
legyetek bátrak, úzzétek el immár
a gyászos félelmet, és őrizzétek meg magatok a közelgő boldogságra.

32. Békét ajánl tanítványainak és megmutatja sebeit a kételkedőknek.

Ezen kívül helyesen s rendben élt életetek fölötti örömben
imádkoztatok a békéért ég felé tárt karral, maradjatok nyugton és nagylelkűen
dicséritek a békét: a béke záloga egyedül sérthetetlen.”

et simul his dictis faciem ostendebat et ora,
 ora manusque ambas populataque pectora ferro:
 immiscentque manus manibus gaudentque tuentes.
 nec vidisse semel satis est: iuvat usque morari 680
 et conferre gradum et dextrae coniungere dextram.

His demum exactis spirantes dimovet auras:
 aëra per tenerum caeloque invectus aperto
 mortales visus medio in sermone reliquit: 684a
 [Infert se saeptus nebula—mirabile dictu—] 684b
 atque illum solio stellantis regia caeli 685
 accipit aeternumque tenet per saecula nomen.
 ex illo celebratus honos, laetique minores
 servavere diem tot iam labentibus annis.
 I decus, i, nostrum, tantarum gloria rerum, 689a
 [semper honos nomenque tuum laudesque manebunt] 689b
 et nos et tua dexter adi pede sacra secundo 690
 annua, quae differre nefas. celebrate faventes
 hunc, socii, morem sacrorum, hunc ipse teneto,
 o dulcis coniunx, et si pietate meremur,
 hac casti maneant in religione nepotes.

Ezeket mondta, majd fölfedte arcát és tekintetét,
mindkét kezét, s lándzsátépte mellét:
Kezeik egymással versengve fogják kezét, s boldogok, hogy látják.
S nem elég nekik, hogy csak egyszer látták, boldogan marasztalják,
lépnek oda hozzá, és jobbjukat jobbába fűzik.

33. Felszáll a mennybe a tanítványok szeme láttára.

Ezek végeztével már száll is a süvítő szelek szárnyán
a könnyű levegőn át, a megnyílt égbe emelkedett,
s beszédét még be sem fejezte, már el is tűnt halandó szemük elől.
[Felhőkbe takarja magát (még kimondani is csodálatos)]
s elfoglalja a csillagos ég trónját és palotáját.
Örök nevet kap, mely századokon át fennmarad.
Ettől kezdve ünnepeljük dicsőségét, és a boldog utódok
még oly sok év múltán is őrzik ezt a napot.
Menj, ó, büszkeségünk, menj, ó, ragyogó tettek dicsősége.
[Tiszteleted, neved és dicsőséged mindig megmarad.]
Jöjj, kedvezz nekünk és szent áldozatunknak,
ami nem maradhat el. Ünnepeljétek ujjongva
e szent szokást, barátaim: tartsd ezt meg te magad is,
ó, drága hitvesem, és ha jámborságunkkal rászolgálunk,
utódaink is maradjanak meg tisztán ebben a hitben.